

УДК 378.4.013.3

ЛАРИСА ОРЛОВА

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглядаються головні питання створення сприятливого освітнього середовища у вищому навчальному закладі. Визначаються основні функції сприятливого освітнього середовища. Наводяться типи і характеристика соціально-психологічного клімату у колективі навчального закладу. Характеризуються головні показники і основні фактори (зовнішні та внутрішні), необхідні для формування сприятливого освітнього середовища.

***Ключові слова:** освітнє середовище, студент, освітній клімат, вищий навчальний заклад*

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України суттєвим чином змінюються умови функціонування вищої школи. Підвищуються вимоги держави і суспільства до якості освіти, кардинально оновлюються технології навчання, швидко міняються організаційні та економічні умови діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ), загострюється боротьба на ринку освітніх послуг. ВНЗ повинні реалізовувати свою соціальну місію за допомогою здійснення освітньої діяльності, яка повинна бути спрямована на істотне підвищення якості вищої освіти; створення нових інтелектуальних чи наукоємних освітніх технологій, підручників та навчального обладнання; на розвиток нових джерел фінансування; удосконалення трудових мотивацій; підвищення професійного рівня професорсько-викладацького складу та ін. [4, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування освітнього середовища у вищій школі активно обговорюється у науковій літературі широким колом дослідників (В.А. Адольф, Н.П. Анікієва, Б.Ф. Баєв, Г. Бекер, А.Л. Бірюков, Є. Брукінг, М.В. Волинська, Л.В. Долинська, Л.М. Дунець, І.А. Зязюн, Н.Ф. Ільїн, Дж. Коулман, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос, Н.В. Кузьміна, Н.С. Ладижець, В.С. Лазарєв, Н.І. Лапін, М.В. Левченко, Г.В. Локарева, Б.П. Мартиросян, Л.І. Міщик, О.Г. Мороз, В.Д. Нечаєв, Д.Ф. Ніколенко, О.В. Петровський, О.О. Почеріна, Л.О. Савенкова, З.І. Слєпкань, Н.В. Чепелева, Т.Я. Яценко та ін.). Вони активно й плідно розглядають проблеми створення сприятливого освітнього середовища у вищій школі, аналізують умови ефективного їх функціонування, розробляють методики навчання, проектування педагогічних технологій викладачів і студентів [4, с. 7-9]. Але часто спостерігається неузгодженість

пошуків у теорії й практиці освітньої діяльності вищої школи, невідповідність окремих нововведень один одному, слабкість розробки її стратегії розвитку вищої освіти та ін.

Метою даної статті є встановлення напрямків створення сприятливого освітнього середовища у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Розвиток здібностей та обдарувань студентів потребує створення у вищому освітньому закладі певних умов, які полегшують виявлення та підтримку обдарованої молоді; сприяють розвитку та реалізації її здібностей; стимулюють творчу роботу студентів та викладачів; активізують навчально-пізнавальну діяльність молоді тощо [1].

У наш час в науковій літературі ще немає повного визначення поняття «студентство», як і немає одностайності щодо тлумачення характеру і специфіки праці студентства [3]. «Студент» у перекладі з латинської мови означає *«той, що сумлінно працює», «той, хто бажає знань»* За визначенням А.С. Власенко, «студентство – це особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці і культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям» [2].

Саме тому, на думку Г.С. Сазоненко [10], сьогодні, як ніколи, гостро стоїть завдання створення нового освітнього простору, в якому студент може розвивати власні здібності й обдарування, реалізувати життєву компетентність у професійній та соціальній діяльності.

Освітній простір – це простір спільного буття, перетворений усіма суб'єктами виховання у чинник інтегративного впливу на процес розвитку і самореалізації особистості. Проектування освітнього простору спрямоване на розв'язання трьох стратегічних завдань, зокрема на організацію умов і можливостей для ефективного розвитку і саморозвитку особистості; створення умов і визначення пріоритетів для навчальної, самоосвітньої діяльності студента, реалізації індивідуальної освітньої траєкторії; організацію умов і можливостей для формування життєвої компетентності вихованця [10].

Освітній клімат у педагогічному колективі ВНЗ виконує такі функції: консолідує – згуртування колективу, об'єднання зусиль для розв'язання навчально-виховних завдань; стимулює – реалізація емоційного потенціалу, життєвої енергії колективу; стабілізує – забезпечення стійкості внутрішніх колективних відносин, створення передумов для успішної адаптації нових учасників; регулює – утвердження норм взаємин, етичного оцінювання поведінки індивідів та функції. На нього впливають зміст праці та ступінь задоволеності людей нею, умови праці й побуту та задоволеність ними, міжособистісні стосунки, стиль керівництва, особистість керівника.

За змістом і спрямуванням соціально-психологічний освітній клімат у колективі може відповідати одному з таких типів [5-6]:

Сприятливий тип. Його характеризують: довіра, доброзичливість, чуйність, висока взаємовимогливість і ділова критика; вільне висловлювання власної думки під час обговорення питань, що стосуються колективу; відсутність тиску керівника на підлеглих і визнання за ними права приймати важливі для колективу рішення; поінформованість усіх про завдання колективу і стан їх виконання, можливість займати активну позицію у процесі ділового спілкування в колективі; наявність умов для активної професійної і творчої діяльності, самореалізації, самоствердження, саморозвитку кожного працівника; задоволення роботою (змістом, оплатою, організацією праці) та належністю саме до цього колективу; взаємодопомога членів колективу в критичних ситуаціях; прийняття індивідами на себе відповідальності за справи у колективі; убоління за честь колективу, сприяння його розвитку.

Педагоги, об'єднані в колектив, де панує сприятливий мікроклімат, не просто дотримуються моральних норм, а прагнуть до того, щоб у кожного працівника вони ставали внутрішніми переконаннями. У колективі, де розумно поєднано свободу діяльності з дисципліною, творчу активність з підпорядкуванням, можливі свідоме підпорядкування волі більшості, вільне прийняття її вимог. Тільки в атмосфері взаєморозуміння педагог відчувається впевнено, максимально використовує свій потенціал. Під впливом доброзичливої колективної взаємодії відбуваються глибокі якісні зміни в духовному світі педагога, формуються правильне розуміння громадського обов'язку, об'єктивна самооцінка вчинків з позицій суспільно значущих інтересів.

Несприятливий тип. У колективах із таким кліматом домінують байдуже ставлення людей одне до одного і до спільних справ. Кожен працівник існує ніби ізольовано, у своєму світі, що є причиною невисоких результатів роботи, незадовільної дисципліни, напруженості в особистих стосунках, конфліктності, бажання змінити місце роботи тощо.

Нейтральний тип. Клімат характеризується збалансованістю суб'єктивних та об'єктивних ознак, однак він нестійкий і будь-коли може зазнати змін.

Зважаючи на складність педагогічних колективів, неоднорідність процесів, що відбуваються в ньому, керівники усіх ланок освітніх установ повинні знати психологічні особливості, соціальні позиції, ролі працівників, специфіку мотивації їхньої діяльності та поведінки, уміти діагностувати психологічні характеристики колективу, який очолюють, прогнозувати розвиток психологічного клімату в ньому тощо.

До основних показників сприятливого клімату в педагогічному колективі належать: згуртованість та організованість; єдність офіційної і неофіційної сфер спілкування; життєстверджуючий настрій у колективі; атмосфера колективної турботи в педагогічному колективі, взаємоповаги й підтримки, узгодженої взаємодії. Спільна професійна діяльність формує єдність професійних інтересів, які неминуче мають певні відмінності. Тому зближення інтересів педагогів є важливим чинником формування

здорової атмосфери в педколективі. На її створення впливають громадська думка, смаки, прихильність людей одне до одного, спільної діяльності, прагнення.

Основними факторами, які забезпечують формування сприятливого освітнього простору, за Г.П. Клімовою [8], виступають внутрішні та зовнішні чинники.

До *внутрішніх* факторів, що сприятливо та стимулююче впливають на становлення освітнього клімату, треба віднести такі як: висока кваліфікація професорсько-викладацького складу; багаті традиції ВНЗ в галузі організації освітнього процесу, спортивні і культурні досягнення; наявність затребуваних напрямів підготовки кадрів; розвинена структура освіти після закінчення ВНЗ: докторантура, аспірантура, пошукацтво, дисертаційні ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій; розгалужена мережа філіалів; наявність потенціалу додаткової професійної освіти; наявність баз практики студентів; надання ВНЗ допомоги у працевлаштуванні випускників; наявність монографій, навчальних посібників і науково-методичних розробок, що друкуються за ініціативою власне викладачів; тенденції зі зростання обсягів науково-дослідної роботи та ін.

Серед внутрішніх факторів, що стримують або обмежують створення у ВНЗ освітнього клімату, можна назвати такі: нез'ясованість критеріїв відбору змісту освіти; невідповідність наявних педагогічних технологій навчання і контролю сучасним вимогам до освітнього процесу і якості підготовки випускників; недостатній ступінь розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень; розрив між теоретичним навчанням і практикою; слабка сприйнятливність професорсько-викладацького складу до інновацій у різноманітних галузях удосконалення діяльності ВНЗ; відсутність ефективної системи залучення студентів до науково-дослідної роботи і використання результатів досліджень у освітньому процесі; слабка популяризація досягнень ВНЗ (наукових шкіл, досягнень випускників); дефіцит фінансування діяльності ВНЗ, недостатній розвиток матеріально-технічної бази, інформаційного і науково-методичного забезпечення освітнього процесу, що модернізується; неефективність діючої системи профорієнтації; невідповідність рівня професорсько-викладацького складу вимогам, що зростають, до якості підготовки студентів; низький рівень зарплатні професорсько-викладацького складу; старіння викладацького корпусу; непрестижність ВНЗ та ін.

Великий вплив мають фактори *зовнішнього соціокультурного середовища*. Серед них: політичні (наявність цільового держзамовлення на розробку і реалізацію державної програми в галузі молодіжної політики); економічні (кризові явища в економіці); демографічні (падіння народжуваності, криза родини та ін.); культурно-моральні (моральна деградація, зниження рівня загальної культури й освіченості молоді); зростання значущості вищої освіти у світі; наявність конкурентів на освітньому ринку.

Указані фактори у своїй сукупності детермінують формування сприятливого освітнього середовища в конкретному вищому навчальному закладі.

Зокрема, на прикладі Полтавського педагогічного університету імені В.Г. Короленка можна стверджувати, що викладачі природничого факультету докладають усіх зусиль для створення сприятливого освітнього середовища. Саме тому студенти, готуючись до майбутньої педагогічної діяльності, накопичують творчий потенціал, готовий розкритися у процесі практичної діяльності. Основою виступає навчально-професійна діяльність студентів. Майбутні вчителі залучаються до різноманітності відносин, пов'язаних із професійною діяльністю. Цьому сприяє використання таких форм та методів організації навчальної діяльності, як ділові та рольові ігри, методи моделювання фрагментів виховних проєктів, навчальні конференції, методичні семінари, лекції-діалоги, різноманітні конкурси (конкурс педагогічних талантів та ідей, захист творчих проєктів, науково-дослідних завдань), самостійна робота студентів із написанням рефератів, глосаріїв, доповідей, власних варіантів тестів, створення презентацій, роздаткового матеріалу з конкретних тем, створення каталогу наукових і методичних джерел, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок, педагогічні та навчальні практики на усіх курсах тощо. Окремим напрямком такої діяльності є залучення студентів до роботи в наукових гуртках, де вони виконують самостійні, інколи тривалі в часі, дослідження. Досить ефективним видом такої роботи може бути робота на природі в різних біогеоценозах, у теплицях, на ділянках ботанічного саду, експериментальні дослідження в лабораторіях факультету. Студенти мають змогу вивчати різноманітність біоти у місцях проживання і зростання, проводити екологічні спостереження, закріпити одержані теоретичні знання на практиці. Також під час польових спостережень поповнюється фонд гербарних зразків, колекцій кафедр факультету. Отримані результати студенти мають змогу висвітлити у вигляді курсових, дипломних, магістерських робіт. Кращі наробки оформляються у вигляді наукових статей, виступів на конференціях, семінарах різного рівня, конкурсах студентських робіт. Така діяльність дозволяє розкрити науковий рівень, здатність до організації, проведення та узагальнення отриманих показників, можливості презентації своїх досягнень.

Тривале залучення майбутніх учителів шляхом моделювання до реальної професійно-педагогічної діяльності в школах різного спрямування та акредитації сприяє їх адаптації до умов та вимог майбутньої професії, демонструє сильні й слабкі сторони особистості, сприяє реалізації творчого потенціалу. Вимоги до діяльності й відносин студентів повинні відповідати рівню якісного викладання й виховання у сучасній школі. Вони повинні зростати поступово, відповідно до рівня розвитку студента. Для цього використовуються різні методики, які дозволяють виявити домінуючі здібності студентів, на основі яких майбутнім учителям пропонуються ті види роботи, що є для них значущими, цікавими, посильними. Студентів

знайомлять з різними технологічними та виховними системами, досвідом діяльності творчо працюючих педагогів. При цьому наголос ставиться на самостійну діяльність у вивченні інноваційних підходів до професійної діяльності.

Майбутні вчителі під керівництвом викладачів цілеспрямовано накопичують базу даних про форми, методи, прийоми, засоби роботи з дітьми шляхом ознайомлення з методичними розробками, діагностичними методиками, популярною літературою, вивченням та створенням власних наочних засобів (опорних схем, таблиць, малюнків, роздаткового матеріалу, потрібної літератури тощо) [1]. Під час проведення занять студентам надається можливість вибору тих засобів навчання і тих технологічних систем, методів та форм роботи, які найбільше відповідають їх індивідуальним особливостям.

Висновки. Отже, робота зі створення сприятливого освітнього простору у вищому навчальному закладі повинна здійснюватися двома напрямками: розширення можливостей для вибору методичних підходів і забезпечення та альтернативність вибору свого вирішення навчально-професійних завдань. Такий підхід дозволить студентам якісно підготуватися до майбутньої професійної діяльності та навчатися компенсувати слабкі сторони своєї особистості за рахунок своїх сильних якостей.

Перспективи подальших розвідок у напрямку дослідження. У подальшому слід окрім загальних форм, методів, напрямків, факторів формування сприятливого освітнього середовища у вищих навчальних закладах виокреслити фахові, спеціальні напрямки створення необхідного забезпечення такого виду діяльності.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. Проектування освітнього середовища вчз як чиннику розвитку обдарованості студентів / О.Є. Антонова // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії : зб. матеріалів конференції. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 123–127.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посібн. для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
3. Дябел Л.І. До питання про соціальну адаптацію студентів-першокурсників / Л.І. Дябел // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – № 1(23). – С. 74–79.
4. Гавриленко О. Створення інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу / О.Гавриленко // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 121. – Ч. 1. – 2. – С. 99–102.
5. Зборовський Г.Е. Соціологія управління : учебное пособие / Г.Е.Зборовський, Н.Б. Костика. – М. : Гардарика, 2004. – 272 с.
6. Карамушка Л.М. Психологія управління : навч. посібн. / Л.М. Карамушка. – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.
7. Клімова Г.П. Інноваційний розвиток вищої освіти України: методологічний аспект аналізу / Г.П. Клімова // Актуальні питання інноваційного розвитку. – 2012. – № 3. – С. 50–57.

8. Клімова Г.П. Формування інноваційного клімату у ВНЗ / Г.П. Клімова // Право та інновації. – 2013. – № 4. – С. 54–64.

9. Кадемія М.Ю. Інформаційне освітнє середовище сучасного навчального закладу: навчально-методичний посібник / М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр, Т.В. Ткаченко, Л.С. Шевченко. – Львів : СПОЛОМ, 2008. – 186 с.

10. Сазоненко Г.С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею) / Г.С. Сазоненко. – К. : Гнозис, 2004. – 684 с.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2015 р.

Орлова Л.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

СОЗДАНИЕ БЛАГОПРИЯТНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье рассматриваются главные вопросы создания благоприятной образовательной среды в высшем учебном заведении. Указываются основные функции благоприятной образовательной среды. Приводятся типы и характеристика социально-психологического климата в коллективе учебного заведения. Характеризуются главные показатели и основные факторы (внешние и внутренние), которые необходимы для формирования благоприятной образовательной среды.

Ключевые слова: образовательная среда, студент, образовательный климат, высшее учебное заведение

Orlova L.

Poltava national pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

THE CREATION OF A FAVOURABLE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article considers the main issues of creating favorable learning environment in higher education. Identifies the main functions of a favorable educational environment. Lists the types and characteristics of socio-psychological climate in the team of the institution. Characterized main characteristics and the main factors (internal and external) necessary to create a favorable educational environment.

Key words: educational environment, student, educational climate, institution of higher education